

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐԸ ԵՐԵՒԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ԴԵՌԱՀԱՍՆՆԵՐԻ ԿՐԵԱՏԻՎՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԱՐՑՈՒՄ

ԷԴԳԱՐ ԳՅԱՆՋՈՒՄՅԱՆ*

*Ես շատ կափտասայի, եթե իմ երաժշտությունը
զույր զվարճացներ իմ ունկնդիրներին:
Ես ձգտեմ եմ դարձնել նրանց ավելի լավը:
Գեորգ Ֆրիդրիխ Հենդել*

Հոգվածում դիտարկվում է երաժշտական կրթության դերը երեխաների և դեռահասների կրեատիվության զարգացման հարցում: Առաջարկվում են կրեատիվության զարգացմանը նպաստող ուսումնական գործընթացի կազմակերպման որոշ առանձնահատկություններ:

Բանալի բառեր՝ ստեղծարարություն, երաժշտական կրթություն, երաժշտական թեզաուռուս, երաժշտական ստեղծագործություն, սեմիոտիկա, երեխաներ և դեռահասներ, կատարող, ունկնդիր:

Ներածություն

Ստեղծագործական ունակություններով օժտված մարդիկ այսօր, առավել քան երբևէ, պահանջված են մարդկային գործունեության բոլոր ոլորտներում՝ լինի դա արվեստ, գիտություն, թե բիզնես, քանի որ առանց ստեղծագործական մոտեցման անհնար է հաջողության հասնել մարդկային գործունեության որևէ ոլորտում: XXI դարում մարդը պետք է շատ արագ փոխվի, զարգանա, որպեսզի հասարակության մեջ պահանջված լինի: Ստեղծարարությունը թույլ է տալիս մարդուն կատարելագործվել և արագ հարմարվել փոփոխվող պայմաններին և պահանջներին: Այն բարենպաստ պայմաններ է ստեղծում անհատի ընդհանուր զարգացման համար, նպաստում է նրա ինքնաբացահայտ-

* Երևանի Քրիստափոր Բուշնարյանի անվան արվեստի դպրոցի տնօրեն, Հայաստանի կոմպոզիտորների միության վարչության անդամ, ՀՀ մշակույթի վաստակավոր գործիչ, evgyanjumyan@mail.ru, հոդվածի ներկայացնելու օրը՝ 01.02.2023, գրախոսելու օրը՝ 10.03.2023, տպագրության ընդունելու օրը՝ 10.05.2023:

մանը, ինքնիրացմանը, ինքնաբավությանը: Կյանքը ստեղծագործական շարունակական գործընթաց է, որի կարիքը մեծանում է շրջակա միջավայրի խնդիրների աճին համընթաց: Ցանկացած ճգնաժամի հաղթահարումը և կյանքի նոր փուլի սկիզբը միշտ կապված են խնդրի ստեղծագործական լուծման հետ:

Հիմնական նյութի շարադրանք

Առաջին անգամ «ստեղծագործություն» հասկացությունը կիրառել է Դ. Սիմփսոնը՝ մատնանշելով մարդու՝ կարծրատիպային մտածելակերպից իրաժարվելու կարողությունը: Մինչ օրս այս հասկացության բազմաթիվ սահմանումներ կան: Արդեն XX դարի 60-ական թթ. դրանք եղել են ավելի քան 60-ը: Այս հասկացության սահմանման մեջ կան բազմաթիվ նրբերանգներ: Օ.Վ. Բուտորինան փորձել է համակարգել տարբեր հեղինակների կողմից ստեղծարարություն սահմանման մեկնաբանությունները, որի արդյունքում ստացվել է հետևյալ պատկերը. ստեղծարարությունը նոր, օրիգինալ բան ստեղծելու, համակարգերի վերակազմավորման, խնդրահարույց իրավիճակներում արագ լուծումներ գտնելու կարողությունն է, զուգորդումներ կառուցելու ունակությունը, տեղեկատվության անսովոր կողավորումը, դիվերգենտ մտածողությունը և այլն: Իսկ Դ. Կաբալևսկու կարծիքով՝ անձի մեջ ստեղծագործական դաստիարակության հետ մեկտեղ մենք դաստիարակում ենք ստեղծագործ մասնագետ:

Ըստ որոշ ուսումնասիրությունների՝ ստեղծագործական կարողությունը (ստեղծարարությունը) կախված է ինտելեկտի զարգացման մակարդակից. որքան բարձր է ինտելեկտի զարգացման մակարդակը, այնքան բարձր է ստեղծագործական կարողությունների մակարդակը և հակառակը: Ենթադրվում է, որ ինտելեկտն անհրաժեշտ, բայց ոչ բավարար պայման է: Մեծ դեր են խաղում նաև մոտիվացիաները, արժեքները, անհատականության գծերը (Ա. Մալլուու, Ա. Օլոխ և այլն):

Ինտելեկտի ցածր մակարդակի դեպքում (կոնվերգենտ կարողությունների) ստեղծարարությունն անհնար է, սակայն բարձր ինտելեկտը չի երաշխավորում ստեղծարար մտածողությունը, քանի որ IQ բարձր արժեքներ գրանցվում են ինչպես կրեատիվ, այնպես էլ ոչ կրեատիվ անհատների մոտ: Հետևաբար՝ ստեղծարարության (կրեատիվություն) և ինտելեկտի միջև կապը ոչ գծային է:

Այժմ գոյություն ունեն կրեատիվության մակարդակը որոշող մի շարք մեթոդներ և թեստեր: Դրանցից են կրեատիվ մտածողության Թոռենսի թեստերը, Ջոնսոնի էքսպրես մեթոդը, Ա. Մեդնիկի հեռավոր զուգորդումների թեստը և այլն:

Հետաքրքրական է նաև, որ ըստ սոցիոլոգիական տվյալների՝ ավագ դպրոցի աշակերտների 68%-ը նախընտրում է պասիվ գործունեությունը (կարդալ, դիտել, լսել), իսկ ուսանողների միայն 15%-ն է նախընտրում ակտիվ ստեղծագործական գործունեություն:

Գերմանացի արվեստի տեսաբան Հյունտեր Ռեգելը, զբաղվելով խնդիրների լուծման տեսությամբ, ներկայացրեց գեղարվեստական ստեղծագործության մեջ և մարդկային գործունեության այլ տեսակներում գործընթացների ընդհանրությունն ու տիպաբանական առանձնահատկությունները¹:

Գեղարվեստական
ստեղծագործություն

- Առաջադրանք
- Կոնցեպցիա
- Կոմպոզիցիա
- Ռեալիզացում

Խնդրի լուծում

- Խնդիր
- Լուծումների որոնում
- Լուծում
- Ռեալիզացում

Համաձայն վիճակագրության՝ արվեստի և երաժշտական դպրոցների ոչ բոլոր շրջանավարտներն են շարունակում իրենց կրթությունը՝ մասնագիտանալով արվեստի բնագավառում, սակայն նշված դպրոցներում ուսումնառությունը և առնչությունը գեղարվեստական դաշտի խնդիրների հետ, անկախ հետագայում ընտրված մասնագիտությունից, ըստ վերը նշված տիպաբանության (Հյունտեր Ռեգելի բանաձևը և շատ այլ ուսումնասիրություններ), ձևավորում են ստեղծարար մտածողություն:

Հետևաբար՝ արդիական է մասնավորապես երաժշտական կրթության ասպարեզում ստեղծարարության զարգացման խնդիրը:

Ժամանակակից գիտական հետազոտությունները փաստում են, որ երաժշտական կրթությունն անփոխարինելի ազդեցություն ունի

¹ Иржи Кулка. Психология искусства, Харьков, 2014, стр. 515.

երեխաների ընդհանուր զարգացման վրա. զարգանում է հույզերի ոլորտը, բարելավվում է մտածողությունը, երեխան ավելի զգայուն է դառնում արվեստի և գեղեցկության նկատմամբ: Եթե երեխան մանկության տարիներին լիարժեք երաժշտական և գեղագիտական տպավորություններ չի ստանում, ապա ավելի հասուն տարիքում դա դժվար կլինի լրացնել: Հենց երաժշտության պարապմունքներին է իրականացվում տարիքային բոլոր խմբերի երեխաների ստեղծագործական կարողությունների համակարգված զարգացումը, ձևավորվում է երեխայի սուբյեկտիվ երաժշտական մշակույթը: Դրանից հետո բացահայտվում է աշակերտի ստեղծագործական ներուժը:

Այնուամենայնիվ, երաժշտական ուսուցումը հաճախ հանգում է երաժշտական նյութի մտապահմանը և վերարտադրմանը: Երբեմն գերիշխող մոտեցում է դառնում երաժշտությունը ուսուցանել որպես տեղեկատվության փոխանցում, այլ ոչ որպես ակտիվ ստեղծագործական գործընթաց^{2,3}:

Ինչպես հայտնի է, յուրաքանչյուր գեղարվեստական ստեղծագործություն նշանային համակարգ է: Այն կողմավորվում և գործածվում է նշանների միջոցով և հետևաբար՝ պետք է ենթարկվի ապակողմորման կատարողի կամ ունկնդրի կողմից, որպեսզի ակտիվանան դրա՝ իբրև արվեստի տարրի հիմնական ֆունկցիաները: Նշաններով և նշանային համակարգերով զբաղվող գիտակարգը՝ սեմիոտիկան, նշանների և դրանց վերլուծության խնդիրները դիտարկում է հետևյալ 4 տիրույթներում⁴.

1. սինտակսիկա (ինչպես են մեկը մյուսի հետ համադրվում ստեղծագործության կառուցվածքային բաղկացուցիչները),
2. սեմանտիկա (ստեղծագործության կոնցեպտուալ բովանդակային բաղադրյալը),
3. սիգմատիկա (ստեղծագործության առնչությունն իրականության հետ),

² Տե՛ս **Дмитриева Т.** Развитие креативности подростка в процессе обучения импровизации. Автореферат диссертации. Москва, 2005:

³ Տե՛ս **Потапов Д.** Развитие креативности личности ребенка в процессе обучения сочинению музыки. Автореферат диссертации. Москва, 2008:

⁴ Տե՛ս **Иржи Кулка.** Психология искусства, стр. 273-274:

4. պրագմատիկա (ստեղծագործության պրակտիկ նշանակությունը):

Երբ ստեղծագործության ընկալման ընթացքում այս համակարգը օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ պատճառներով չի գործում, ստեղծագործության ունկնդիրը կամ կատարողը չի կարողանում ըմբռնել դրա ձևակառուցումից սերվող բովանդակային շերտերը (սինտակսիկա), չի ընկալում որևէ կոգնիտիվ կամ հուզական ինֆորմացիա (սեմանտիկա), չի կարողանում համադրել ստեղծագործության ուղերձը իրականության հետ (սիգմատիկա) և, վերջապես, չի դիտարկում դրանում իր համար որևէ պրակտիկ իմաստ (պրագմատիկա): Երեխաների և պատանիների՝ արվեստի բնագավառում արտադպրոցական կրթության գործընթացներում վերոնշյալ սեմիոտիկ համակարգի գործելու համար շատ արդյունավետ է երաժշտական հոգեբանության մեջ տեղ գտած հետևյալ մեթոդը. աշակերտին առաջարկվում են հետևյալ 6 հարցադրումները.

- 1) Ի՞նչ ձև և կառուցվածք ունի տվյալ երաժշտական ստեղծագործությունը (երեխայի տարիքային և կրթական մակարդակին համապատասխան վերլուծություն):
- 2) Ո՞րն է ստեղծագործության հիմնական տրամադրությունը (ուրախ, տխուր, մտածկոտ և այլն):
- 3) Ո՞րն է ստեղծագործության գեղարվեստական պատկերը, և ինչպե՞ս է այն զարգանում (ի՞նչ զուգորդումներ է այն առաջացնում, ինչի՞ է այն նման):
- 4) Հեղինակի կերպարը (կենսագրական հետաքրքիր ակնարկ, հարց (եթե ստեղծագործությունն ունի ծրագիր)՝ ինչո՞ւ է հեղինակն այդպես անվանել այն):
- 5) Ի՞նչ հիշողություններ է արթնացնում տվյալ ստեղծագործությունը (այն կատարելիս կամ ունկնդրելիս):
- 6) Ի՞նչ գործողությունների է մեզ տրամադրում (մոտիվացնում) տվյալ ստեղծագործությունը (ի՞նչ ես կամենում անել այդ ստեղծագործությունն ունկնդրելուց հետո):

Սա այն մեթոդներից մեկն է, որը նպաստում է աշակերտի կողմից երաժշտական ստեղծագործության սեմիոտիկ շերտերի բացահայտմանը, ստեղծագործությունը **դառնում է աշակերտինը**, և սկսում

է գործել դրա կրթադաստիարակչական ֆունկցիան, ինչն, անշուշտ, նաև անդրադառնում է երեխայի կատարողական որակի վրա, երեխան կարծես կերտում և ստեղծում է իր կողմից կատարվող երաժշտության գեղագիտությունը:

Երաժշտական կրթության կազմակերպման գործընթացներում երաժշտական ստեղծագործությունների կառուցողական գեղարվեստական ազդեցության, դրանց կրթական ֆունկցիաների ապահովման և որպես հետևանք՝ աշակերտի ստեղծարարության զարգացմանը նպաստող գործընթացների ապահովման համար, համաձայն բազմաթիվ ուսումնասիրությունների, անհրաժեշտ է մշտապես ուշադրության կենտրոնում պահել երաժշտական թեզաուտուսի ձևավորումը բազմաժանր, միևնույն ժամանակ՝ բարձր գեղագիտությամբ օժտված երաժշտական ստեղծագործությունների միջոցով:

XX դարի վերջում կատարված համապատասխան ուսումնասիրությունների միջոցով ներկայացվել է գեղարվեստական ընկալման հետևյալ տիպաբանությունը.

- պրոբլեմային կողմնորոշում – 25-27%,
- բարոյական կողմնորոշում – 14-15%,
- գեղոնիստական կողմնորոշում – 40%,
- գեղագիտական կողմնորոշում – 16%:

Եզրակացություն

Երաժշտական թեզաուտուսի կառուցողական ձևավորումը կերտում է գեղագիտական կողմնորոշում ունեցող ունկնդիր կամ կատարող, որի ընկալմանը հասու են և՛ պրոբլեմային, և՛ գեղոնիստական վեկտորների ստեղծագործությունները, և որն ունի ինչպես ճանաչողական, այնպես էլ բարոյական և գեղոնիստական տիրույթների պահանջմունքներ, որը լավ է տիրապետում արվեստի լեզվամտածողությանը, լավ ծանոթ է գեղարվեստական ձևերի և ոճերի բազմազանությանը և ամեն անգամ ակտիվացնում է այն չափումները, որոնք թելադրում է տվյալ ստեղծագործությունը (կարելի է զուգահեռ անցկացնել արվեստի ոլորտից դուրս գտնվող տարաբնույթ իրավիճակների, խնդիրների հետ, որոնք պահանջում են ադեկվատ, կրեատիվ լուծումներ):

Պետք է նշել, որ երաժշտական թեզաուտուսի ձևավորումը զու-

գործում է երաժշտական ստեղծագործությունների միջոցով լայն սպեկտրի հոյզերի մոդելավորմամբ, որոնք ուղղորդվում են համամարդկային արժեհամակարգի հունով⁵, ինչը նպաստում է նաև երևակայության և էմոցիոնալ ինտելեկտի ձևավորմանը, որոնք հիմքային են կրեատիվության համար:

Եվ իբրև ամփոփում մեջբերենք մեծ մանկավարժ և արվեստաբան Գ. Նեյիաուզի միտքը. «Աշակերտի տաղանդի զարգացումը նշանակում է ոչ միայն սովորեցնել նրան լավ նվագել, այլև դարձնել նրան ավելի խելացի, ավելի զգայուն, ավելի ազնիվ, ավելի արդար, ավելի կանգուն»⁶:

...Մարդկային որակների խճանկար՝ բարիք ստեղծող կրեատիվ անհատին հատուկ:

РОЛЬ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ КРЕАТИВНОСТИ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ

ЭДГАР ГЯНДЖУМЯН

В статье рассматривается роль музыкального образования в развитии креативности детей и подростков, а также некоторые особенности организации учебного процесса, способствующие развитию креативности.

Ключевые слова: креативность, музыкальное образование, музыкальный тезаурус, музыкальное произведение, семиотика, дети и подростки, исполнитель, слушатель.

THE ROLE OF MUSIC EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY IN CHILDREN AND ADOLESCENTS

EDGAR GYANJUMYAN

The article discusses the role of music education in the development of creativity in children and adolescents, as well as some peculiarities of organization of the educational process that promote the development of creativity.

Key words: creativity, music education, music thesaurus, musical composition, semiotics, children and teenagers, performer, listener.

⁵ Տե՛ս **Петрушин В.** Музыкальная психология, Москва, 2008, стр. 265-284:

⁶ Նույն տեղում, էջ 329: